

KONSTANTIN
PRESLAVSKY
UNIVERSITY
SHUMEN

ШУМЕНСКИ
УНИВЕРСИТЕТ
“ЕПИСКОП КОНСТАНТИН
ПРЕСЛАВСКИ”

ПЕДАГОГИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА „СОЦИАЛНА И СПЕЦИАЛНА ПЕДАГОГИКА”

АВТОРЕФЕРАТ
НА
ДИСЕРТАЦИОНЕН ТРУД
НА
ВЕСЕЛИНА РАДЕВА ИВАНОВА

ЗА ПРИСЪЖДАНЕ НА ОБРАЗОВАТЕЛНАТА И НАУЧНА
СТЕПЕН „ДОКТОР“

ОБЛАСТ НА ВИШЕ ОБРАЗОВАНИЕ:

1. ПЕДАГОГИЧЕСКИ НАУКИ

ПРОФЕСИОНАЛНО НАПРАВЛЕНИЕ: 1.2. ПЕДАГОГИКА

ДОКТОРСКА ПРОГРАМА: ТЕОРИЯ НА ВЪЗПИТАНИЕТО И
ДИДАКТИКА (СОЦИАЛНА ПЕДАГОГИКА)

НА ТЕМА:

СОЦИАЛНА ЕКОЛОГИЯ И СИГУРНОСТ

НАУЧЕН РЪКОВОДИТЕЛ

ПРОФ. Д. ИК. Н. МАРГАРИТА КИРОВА БОНЕВА

ШУМЕН

2019

Дисертационният труд е обсъден и предложен за публична защита на заседание с разширен състав на Катедра „Социална и специална педагогика“ - на Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“ - на 18.02.2019 г.

Публичната защита на дисертационния труд ще се състои на 05.04.2019 г. в Корпус 2, зала № 208 на Педагогически факултет на Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“ от 10:00 ч.

ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Актуалност на изследването

Дисертацията е посветена на актуален, но недостатъчно изследван проблем – екология и сигурност.

Доколкото антропогенното замърсяване в настоящия момент е причина за редица социално-екологични рискове, то установяването на рисковете във взаимоотношенията общество – природа е необходимо, за да се изгради аргументирана държавна политика, гарантираща екологичната сигурност. Свързаните с екологичните рискове проблеми изискват ефективно екологично образование и възпитание, екологична компетентност на цялото общество, решени проблеми на устойчивото развитие.

Предлаганият дисертационен труд е посветен на основните подходи към проблема екология - сигурност като един от социално-екологичните проблеми на глобализиращия се свят.

Казусът “глобализация – сигурност – екология” като особено важен за нормалното развитие и съществуване на всяка държава е представен в съответствие със съвременното състояние на всеки от компонентите.

Особено внимание е отделено на факторите, които замърсяват околната среда и човека се като главен екологичен обект и субект.

Изграждането на личности с ценностни ориентации за разбиране на актуалните проблеми, свързани с взаимоотношенията общество – природа е своеобразна гаранция за екологичната и националната сигурност на всяка държава.

Разработката има теоретико-приложен характер и е свързана с проблема за екологичната сигурност в съвременното общество.

Значимост на изследването

В ситуация на глобална екологична криза, Република България се стреми да унифицира своето законодателство по проблемите, свързани с антропогенното замърсяване на биосферата. Съществуват определени проблеми в законодателната база и нормативните актове по отношение на екологичната сигурност и социално-екологичната грамотност.

Целта пред настоящото дисертационно изследване е на основата на системен анализ на факторите на сигурността и на проблемите, свързани с антропогенното замърсяване и глобалната екологична криза да се проучи екологичната грамотност на младото поколение във висшите училища и се създаде концептуален теоретичен модел за решаване на екологичните проблеми, в съответствие с условията и обстоятелствата в страната и глобализиращия се свят.

Обект на настоящото изследване е екологичната грамотност на студентите, имаща отношение към сигурността в многоаспектното ѝ проявление.

Предмет на изследването: Екологичните проблеми, свързани с антропогенното замърсяване, явяващи се основни фактори за екологичната сигурност.

Задачи на изследването:

1. Да се анализира казусът «глобализация – социална екология – сигурност».
2. Да се изследва съвременното състояние на теорията за сигурността и се определят ключовите фактори за нейното постигане.

3. Да се определят мястото, ролята и задачите на различните институции и обществото като цяло за гарантиране на социално-екологичната сигурност.

4. Да се изследва социално-екологичната грамотност на студенти.

5. Да се разработи концептуален модел за повишаване на екологичната грамотност на населението, явяваща се своеобразна гаранция за решаване на актуалните социално-екологични проблеми, свързани с екологичната сигурност в Р България.

Работна хипотеза на изследването: Добрата социално-екологична грамотност на студентите е предпоставка за решаване на социално-екологичните проблеми на държавата и е гаранция за екологичната сигурност.

Структура на изследването:

Дисертацията разкрива същността и съдържанието на концепциите, методите и подходите за справяне със социално-екологичните проблеми на обществото.

Структурата на съдържанието е взаимосвързана съвкупност от разработването на актуални теоретични, методологични и практико-приложни проблеми, в съответствие с поставената цел и задачи.

Подборът и подреждането на темите, по съответните проблеми им осигурява последователност, систематичност, адаптивност и мултипликативност при обогатяване на знанията по разглежданите проблеми, а това позволява оценка на тяхната актуалност, значимост, иновативност, практико-приложна и познавателна стойност.

Методология на изследването:

За постигане на поставената цел и за решаването на научноизследователските задачи са използвани разнообразни целесъобразни, адекватни на проблематиката общи и специфични методи на научно познание: теоретичен анализ, системен анализ, изучаване и обобщаване на практики за събиране и обработване на информация, емпирично изследване, изучаване на документи, наблюдение, анкети, **емпирично-дидактометрично изследване върху антропогенното замърсяване.**

Методът на личното наблюдение е използван за придобиване на непосредствена представа за състоянието на различните аспекти на социалната екология. Чрез него са проследени и набелязани съществени факти, явления и процеси, протичащи в обществото.

Изучаването на документи е насочено към изследване на съществуващата законова и друга ръководна нормативна база.

Методът на анкетата е използван за събиране на емпирична информация за нуждите на изследването. За целта е възприета като подходяща пряката анкета.

Приложният характер на изследването се определя от спецификата на екологичните проблеми и последиците от замърсяването на околната среда върху сигурността.

Дисертационният труд е опит да се обобщят, систематизират и обосноват целесъобразни препоръки за решаване на екологични проблеми и гарантиране на социално-екологичната сигурност.

Представеният научен анализ, научно-приложните резултати, приложените методики и модели могат да послужат за създаване на редица национални и ведомствени документи,

третиращи тази материя. Това е особено значимо днес, когато глобалната екологична криза е неоспорим факт.

Дисертационното изследване е актуално по няколко причини:

На първо място хората в България не осъзнават напълно факта, че сигурността на обществото и тяхната лична сигурност в крайна сметка не е единствено задължение, отговорност и функция на действията на държавните структури, а е сложно мултиплициран ефект от усилията на всички.

На второ място дисертационното изследване се центрира върху един болезнен за българското общество проблем, а именно, проблемът с антропогенното замърсяване на околната среда. Твърде много се говори и пише за замърсяването на околната среда и необходимата социално-екологична грамотност за решаване на този проблем.

На следващо място, дисертационното изследване е ориентирано към един от съществените елементи при решаването на всеки екологичен проблем, а именно, неговото ефективно управление.

Предлаганият дисертационен труд разглежда структурите и функциите на социално-екологичните системи. Екологичната сигурност в глобализиращия се свят и казусът „глобализация - социална екология – сигурност” като особено важни за нормалното развитие и съществуване на всяка държава са представени в съответствие със съвременното им състояние. Проблемите на социално – екологичната политика, глобализацията и устойчивото развитие на съвременното общество намират място в настоящия труд.

В дисертационното изследване се анализира управлението на процеси и ресурси като теоретична основа за изясняване на проблемите, свързани с глобалната екологична криза. Обсъждат се добрите световни практики и пътищата за преодоляване на социално-екологичните проблеми.

Съществено място в дисертационния труд е отделено на пряката връзка между замърсяването на околната среда и националната сигурност.

В този смисъл дисертационният труд е насочен към приложно поле, което към настоящия момент е слабо разработено.

СТРУКТУРА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

В **увода** са обосновани актуалността на темата и нейната научна и научно-приложна значимост. Определени са обектът и предметът на изследването. Формулирани са целта и задачите на дисертационния труд.

В основите на изследването стои предпоставката, че екологичните проблеми, независимо от техния произход, са ключов фактор, който наред с останалите влияе върху сигурността във всичките и проявления и само при стабилно, финансово осигурено, проспериращо и генериращо сигурност за гражданите общество, може да се говори за ефикасно преодоляване на екологичните проблеми, респективно за национална сигурност. До този момент, въпреки многобройните изследвания, националната сигурност много рядко е поставена в контекста на замърсяването на околната среда.

Социалната екология в глобализиращия се свят е особено актуален проблем, защото антропогенното замърсяване в настоящия момент е причина за редица социално-екологични рискове. Екологичната криза, резултат на антропогенното замърсяване поражда много проблеми, свързани със здравето на хората, с

оцеляването на флората и фауната на цялата планета, с опазването на околната среда и в крайна сметка с живота на хората.

Предлаганият дисертационен труд разглежда структурите и функциите на социално-екологичните системи. Екологичната сигурност е в центъра на изследването като особено важна за нормалното развитие и съществуване на всяка държава. Проблемите на екологичната политика, глобализацията, устойчивото развитие и сигурността на съвременното общество намират място в настоящия труд.

Съществено място в дисертационния труд е отделено на пряката връзка между замърсяването на околната среда и националната сигурност.

В този смисъл дисертационният труд е насочен към приложно поле, което към настоящия момент е слабо разработено.

Дисертационното изследване е структурирано в три глави, които отговарят на заявеното намерение да се докаже връзката между екологичните проблеми и националната сигурност.

В първа глава са анализирани различни схващания за процесите на глобализация, кризите в глобализацията се свят, ключовите характеристики на сигурността и свързаните с екологията рискове за нея.

Във **втора глава** се разглежда съвременното състояние на проблема със замърсяването на биосферата. На анализ е подложен и проблемът за социалната екология и проявяващите се екологични проблеми в процеса на глобализация. Посочени са параметрите на екологичната криза. Особено място е отделено на казуса „екология – сигурност“. Акцентирано е върху факта, че решаването на социално-екологичните проблеми гарантира сигурността.

Третата глава може да се разглежда като своеобразна емпирична проекция на теоретичния модел, формулиран в първа и втора глави. В нея са публикувани данните и анализите от емпиричното изследване. От тях произтичат изводите за социално-екологичната грамотност на обществото, които се отразяват върху националната сигурност.

Контингент на изследването. Контингентът на изследването са 330 студенти – бакалаври от различни специалности и образователно-квалификационни степени, както следва: ОКС «бакалавър» - Предучилищна и начална училищна педагогика, Социални дейности (редовно и задочно обучение), Социална педагогика, Системи за сигурност и ОКС «професионален бакалавър» - Предучилищна педагогика и чужд език, Начална училищна педагогика и чужд език, Начална училищна педагогика с информационни технологии.

Спазено е правилото на доброволност при участието в анкета. Спазено е тяхното право, а и изследователско задължение за абсолютна конфиденциалност.

Параметри на изследването. За събиране на необходимия емпиричен материал на базата, на който се осъществява съответния анализ, в процеса на изследователската работа бяха използване следните методи:

1. Теоретичен анализ на литературата, отнасяща се до изследваната тема.

2. Анкетиране.

I етап. Избор и формулиране на въпросите, по които ще се прави изследването.

След теоретичен анализ на учебните програми и учебните планове за професионални бакалаври и бакалаври бе изработена анкета за оценка на социално-екологичната грамотност. Анкетата се състои от 12 въпроса. Въпросите са подбрани на база изучаваните екологични понятия и проблеми на замърсяването на околната среда и устойчивото развитие.

II етап. Подготовка за събиране на данни.

Авторът на изследването подготвя събирането на данни като първоначално осъществява неформален контакт със студентите от споменатите специалности в Педагогическия факултет за спечелване на тяхното доверие и сътрудничество.

III етап. Събиране на данни.

Анкетирането бе проведено през уч. 2016/17 г. и уч. 2017/18 г.

Във всяко гнездо лицата са разделяни по статус и са попълвали анкетни материали след даване на необходимата инструкция.

Изследването бе проведено индивидуално с предлагане на анкетите непосредствено преди работа по тях, така че да се елиминира предварителното обсъждане на въпросите между участниците.

IV етап. Анализ и оценка на данните.

След анкетирането на всички лица, анкетните карти бяха подложени на логически оглед и контрол, след което данните бяха обработени.

3.2. Анализ на резултатите от изследването

Резултатите са представени в Приложение. (Таблицы 1–100 и на фиг. 3 - 92).

Отговорите в анкетите са доказателство, че изследвания контингент, който може да се приеме за представителна извадка не познава екологичните термини, социално-екологичните проблеми, както и документите за опазване на околната среда и устойчивото развитие.

Анализът на отговорите на въпросите в анкетата показва следното:

АНКЕТА ЗА ИЗСЛЕДВАНЕ СОЦИАЛНО-ЕКОЛОГИЧНАТА ГРАМОТНОСТ НА СТУДЕНТИТЕ

1. Основната причина за екологичната криза е:

- а). глобалното изчерпване на природните ресурси, съчетано със замърсяването на жизнената среда
- б). човека
- в). киселинните дъждове
- г). парниковия ефект

Положителните отговори на бакалаври са 83,7 %

Отрицателните отговори на бакалаври са 16,3 %

2. Екологичната криза се нарича:

- а). кризата във взаимоотношенията общество-природа
- б). криза в биологичното равновесие
- в). криза между видовете

Положителните отговори на бакалаври са 78,3 %

Отрицателните отговори на бакалаври са 21,7%

3. Видовете екологичен риск са:

- а). еколого-нормативен, еколого-политически, природно-екологичен риск, технико-екологичен риск, социално-екологичен риск
- б). природен, социален, технически

Положителните отговори на бакалаври са 78,5 %

Отрицателните отговори на бакалаври са 21,5%

4. Токсичните газове са:

- а). SO₂, SO₃, N₂O₅, N₂O₃, CO, CO₂, H₂S, HCN, NO, NO₂, N₂O, NH₃, CH₄,.
- б). N₂, O₂, Ar, H₂

Положителните отговори на бакалаври са 93,1 %

Отрицателните отговори на бакалаври са 6,9%

5. Органите, клетките и тъканите, които проявяват най-висока чувствителност към радиоактивното замърсяване се подреждат в реда:

- а). зародишни клетки, червен костен мозък, зърнести левкоцити, тромбоцити, щитовидна жлеза, лимфа, лимфни възли, далак, черен дроб.
- б). сърце, главен мозък, хипофиза.

Положителните отговори на бакалаври са 84,9 %

Отрицателните отговори на бакалаври са 15,1%

6. Резонансната шумова честота за цялото човешко тяло е:

- а). 6 Hz
- б). 10 Hz
- в). 15 Hz

Положителните отговори на бакалаври са 84,6 %
Отрицателните отговори на бакалаври са 15,4%

7. Клетъчни отрови са:

а). N₂, O₂, SO₂.

б). CO, NO, CN-

Положителните отговори на бакалаври са 90,7 %
Отрицателните отговори на бакалаври са 9,3%

8. Кои от следните метали са токсични:

а). Cd (кадмий), Fe (желязо), Ni (никел), Co (кобалт), Al (алуминий), Cu (мед), Zn (цинк).

б). K (калий), Na (натрий), Mg (магнезий), Ca (калций), Mo (молибден)

в). Сребро (Ag), Злато (Au), Манган (Mn), Уран (U).

Положителните отговори на бакалаври са 87,4 %
Отрицателните отговори на бакалаври са 12,6%

9. Концепцията за устойчиво развитие включва:

а). основен, краткосрочни, средносрочни приоритети.

б). актуални, бъдещи, национални приоритети.

Положителните отговори на бакалаври са 72,5 %
Отрицателните отговори на бакалаври са 27,5%

10. Под устойчиво развитие се разбира:

а). такова развитие, което удовлетворява потребностите на днешното време, без да поставя под опасност способността на бъдещите поколения да задоволяват своите потребности.

б). такова развитие, което води до изчерпване на природните ресурси.

Положителните отговори на бакалаври са 86,1 %
Отрицателните отговори на бакалаври са 13,9%

11. Кои от следните съединения са компоненти на киселинните дъждове:

а). H_2CO_3 (въглеродна киселина), H_2SO_4 (сярна киселина), H_2SO_3 (сериста киселина), HNO_3 (азотна киселина), HNO_2 (азотиста киселина), H_2S (сяроводородна киселина), NH_4OH (амониев хидроксид), HCN (циановодородна киселина).

б). H_3PO_4 (фосфорна киселина), $\text{Ca}(\text{OH})_2$ (калциев хидроксид), NaOH (натриева основа), KOH (калиева основа).

Положителните отговори на бакалаври са 69,8 %
Отрицателните отговори на бакалаври са 30,2%

12. Екологичният риск е:

а). вероятността за промяна и (или) разрушаването на екологичен обект в резултат на измененията в околната среда.

б). стихийно бедствие.

в). природно бедствие.

Положителните отговори на бакалаври са 96,2 %
Отрицателните отговори на бакалаври са 3,8%

По специалности на база представените в Приложение резултати от анкетирането са налице следните факти:

Анкетираните професионални бакалаври от специалностите Начална училищна педагогика и чужд език, Предучилищна

педагогика и чужд език, Начална училищна педагогика и информационни технологии не познават добре параметрите на екологичната криза (59,6%), не са запознати с пораженията, които нанасят нефтените разливи върху околната среда (48,6%), а най-коварната клетъчна отрова познават само 69,2% от студентите.

Бакалаврите от специалност «Системи за сигурност» не познават приоритетите на устойчивото развитие (28,6%), Концепцията за устойчиво развитие (47,6%), компонентите на киселинните дъждове (52,4%). Необясними са резултатите от верните отговори на въпросите, свързани с радиоактивното замърсяване (66,7%), с антропогенното електромагнитно поле (66,7%), социалната екология (61,9%).

Анкетираните бакалаври от специалност Предучилищна и начална училищна педагогика не познават понятието «парников ефект» (40,0%), параметрите на екологичната криза (54,0%). Незадоволителни са отговорите на въпросите, свързани с понятията «Екологичен риск» (64,0%) и пораженията от нефтените разливи (68,0%).

Студентите от специалност «Социална педагогика не познават понятието «парников ефект» (само 8,3% дават верен отговор), колебливи са резултатите от отговора на въпроса, свързан с понятието «екологичен риск» (45,8%).

Най-добри са резултатите на анкетираните студенти от специалност «Социални дейности», които владеят основните екологични понятия, но не познават Концепцията за устойчиво развитие (37,9%).

Анкетираните студенти от всички специалности са изучавали дисциплината Социална екология и въпреки това резултатите от верните отговори, посочени в скобите не са

задоволителни. Това ми дава основание да допусна, че социално-екологичната грамотност на изследвания контингент, който може да се приеме за представителна извадка не е на необходимото ниво.

Дидактическият експеримент е основен метод използван в настоящото изследване. Той позволява явленията и процесите да се изучават при съблюдаване на строго определени условия. Голямо негово предимство е, че позволява при необходимост изследваните явления и процеси да се възпроизвеждат многократно. Той се провежда в естествени условия на обучението. Чрез него се прави обективна и доказателствена проверка на истинността на хипотезите. В случая по своето изследователско предназначение дидактическият експеримент е констатиращ, т.е. предназначението му е да установи реалното състояние на изследвания обект (студентите).

Педагогическият експеримент е организиран в два етапа:

➤ **Първият етап** е „*Формиращ*”. Този етап включва разработването на образователен модел за въвеждане на екологични понятия в учебното съдържание.

➤ **Вторият етап** е „*Констатиращ*”. Този етап включва апробирането на образователния модел на учебното съдържание, в което са включени горепосочените теми и анализ на получените резултати. Целта на този етап е да се установи доколко е удачен разработения по този начин образователния модел и допринася ли за постигане на по-високо познавателно равнище у обучаемите.

За анализ на педагогическото изследване могат да се използват няколко метода, с оглед по-цялостното обхващане на изследваните явления - наблюдение, експеримент, проучване и анализ.

Основният метод, който се използва е педагогическият експеримент. Той е в единство с целенасоченото наблюдение и проучване на формите на проблемно-базираното обучение при

избора на различни средства за онагледяване на учебното съдържание и е главният обективен метод за изучаване на процесите на реализиране на такъв начин на обучение.

Експериментът позволява да се видоизменят условията, при които протича дадено педагогическо явление, да се подбират средства за въздействие.

Най-характерната особеност на този метод се състои в това, че за неговото успешно провеждане се създават условия, при които протича интересуващо ни явление или процес и те могат да бъдат наблюдавани пряко или косвено. По този начин експериментаторът се стреми да изучи закономерностите, които детерминират наблюдаваните процеси в чиста форма, независимо от случайните влияния и въздействия. С помощта на експеримента и неговите резултати, които имат единичен характер, се доказва задължителното.

Най-достоверни са данните, събрани от експеримент, който протича в естествени условия, в прекия образователен процес.

В настоящият дисертационен труд дидактическият експеримент се изразява в:

- Разработване на образователен модел на учебно съдържание по обобщени теми;

- Разработване на анкета за проверка на знанията на студентите от предложеното им ново учебно съдържание.

В методиката на изследване включваме:

- методика, по която провеждаме учебно - възпитателна работа;

- методи, необходими при изследване на новото учебно съдържание;

- методите за обучение;

- методи за получаване на информация за изследвания обект;
- методи за изследване (дидактически експеримент и дидактически тест);
- инструментариум, с които провеждаме експеримента;
- постиженията на обучаемите след провеждане на експеримента се установяват чрез тест.

Методите за обучение са функция на новото учебно съдържание.

Дидактическият експеримент е изключително надежден метод за събиране на фактически данни за различни страни на обучението. Неговата силна страна е възможността да се изучава дадено явление при точно отчитане на условията, при които то протича. Изследователят създава тези условия, предизвиква желаните явления, променя условията, съобразно с преследваната цел, изолира едни фактори и въвежда други, за да проникне по-дълбоко в закономерностите на обучението. Важно предимство на експеримента е и това, че той може да се повтори толкова пъти, колкото е необходимо за целите на изследването.

Диагностиката за знанията и уменията на студентите, осъществявана с анкета се провежда с еталон, въз основа на който се констатира и взема решение за ефективността на метода на работа и организационната форма.

Критерийното оценяване е оценяване на компетентност, фиксирана в критерия, който предварително е определен, за да гарантира високо качество на подготовка. Тази величина има комплексен характер. Показателят изразява количествена

характеристика на променливата величина и представлява реализация на тази променлива и числова форма.

Критерий са знанията и уменията на студентите и актуализирането им за новото учебно съдържание.

Показатели:

- обема на знанията и уменията - %;
- равнища на усвояване на знанията и уменията – брой точки.

Като мярка за равнища на усвояване служи коефициентът на усвояване

$$K = \frac{A}{P}$$

където:

- А – брой на верните отговори, дадени при отговорите на въпросите от студентите;
- Р – общ брой на верните отговори на всички въпроси.

3.3. Констатации

В средните и висшите училища се използват възможностите на екологизацията на учебното съдържание в отделни урочни единици, но цялостна концепция по социално-екологичната грамотност на българското население няма.

Проблемите на ДОС, учебните програми, учебните планове за ВУ и други обективни обстоятелства дават основание да се твърди, че екологичната грамотност на българското население не е

на необходимото ниво, за да се справи с множеството социално-екологични проблеми на глобализиращия се свят.

Познаването на екологичните понятия, не говоря за социално-екологичните е задоволително, което е индиректна оценка за качеството на екологичното образование.

Налице е нерационалното използване на Европейските програми “Коменски”, “Еразъм” и “Грюндвиг” в контекста на Програмата за учене през целия живот за повишаване на социално-екологичната грамотност на населението.

“Глобалната криза”, като че ли е атрибут на съвременното общество, което е приело и се е примирило със състоянието на взаимоотношенията общество – природа, независимо, че тези проблеми ежедневно присъстват в медиите и глобалните мрежи, а човек епизодично е изложен на отрицателното въздействие на замърсената околна среда.

Този факт обуславя и актуалността на настоящото изследване, което на база теоретичен анализ представя актуалните проблеми, свързани с казуса “глобализация – социална екология – сигурност”.

Ситуацията в страната и в глобален мащаб ми дава основание да считам, че няма конкретен нормативен документ, който да третира социално-екологичните проблеми на глобализиращия се свят и в тази връзка на база направените проучвания, изводи и констатация от теоретичния анализ си позволявам да предложа **Методика за разработване на Концепция за решаване на социално-екологичните проблеми**, като особено място в нея заема **предложението за разработване на Модел и Концепция за социално-екологична грамотност**.

3.4. Методика за разработване на Концепцията за социално-екологична грамотност

Настоящата методика е предназначена за определяне на задълженията и последователността на разработване на отделните елементи от Концепцията за социално-екологична грамотност на населението от органите на държавната власт и другите институции, реда на взаимодействие между тях, както и реда за обобщаване на резултатите от тяхната работа в единен документ, за широко обсъждане и за окончателно приемане.

Разработването на концепцията се осъществява в три основни етапа:

- първи етап – формулиране на социално-екологичните проблеми;
- втори етап – разработване на стратегическите цели;
- трети етап – обобщаване на материалите в единен документ.

Всеки етап завършва с широка дискусия, организирана от МОСВ, МЗ и МОН, в която участват представители на всички обществени слоеве.

Разпределението на задълженията между институциите е такова, че да осигурява наличието на повече от един вариант по даден раздел от независими една от друга институции.

След като посочените институции представят своите разработки Комисия от представители на имащите отношение към проблема министерства ги анализира, обобщава и изготвя работен проект, който се предлага за широко обществено обсъждане.

След обсъждането се разработва концепцията по раздели:

- социално-екологично образование – МОН;
- социално- екологична грамотност на населението – МОН, МОСВ;
- социално-екологична сигурност – МВР, МОСВ, Министерство на труда и социалната политика.

В работата на всички групи се привличат външни експерти от БАН, ВУ, СОУ, РИ на МОН.

Окончателният вариант се предлага като документ на гореспоменатите министерства и се утвърждава от Министерския съвет.

3.5. Модел за повишаване на социално-екологичната грамотност на населението в Република България

Настоящият модел се базира на продължителен процес на проучване на съществуващите документи, информация за състоянието на социално-екологичната грамотност и социално-екологичните проблеми на глобализацията се свят.

Моделът предлага социално-екологичното образование, като образование за социално развитие, което включва социално-екологичните измерения на развитието да бъде в центъра на обучението на студентите.

Той се явява неразделна част от процеса на решаване на актуалния казус «***социална екология – глобализация – сигурност***».

Основната цел на ***Модела*** е да подкрепи повишаването на качеството и ефективността на социално-екологичното образование

във всички форми на формалното и неформалното образование, имайки пред вид, че това е образование за социално развитие, което може да се интегрира с Природозащитното и с Екологичното образование.

Основни целеви групи на Модела са студентите от различни специалности и факултети.

1. Основни принципи на Модела

- Отчитане актуалността на социално-екологичните проблеми;
- Интеграция на всички образователни институции;
- Прилагане на иновациите в образованието;
- Специално внимание върху темите, свързани с глобалните екологични проблеми, устойчивото развитие, екологичната сигурност.

2. Задължително учебно съдържание на програмите за обучение:

- Знания и умения по социална екология;
- Знания, осигуряващи възможности за овладяване на новите информационни технологии;
- Знания, за възможните пътища за решаване на социално-екологичните проблеми.

3. Проблеми, с които може да се сблъска реализирането на Модела:

- липса на система за провеждане на социално-екологично образование и обучение;
- недостатъчен брой подготвени педагогически кадри;
- липса на учебни материали;
- трудности в намиране на информация;
- недостатъчно сътрудничество и подкрепа;
- ограничено финансиране на образованието;
- бавна промяна на обществената нагласа;
- липса на достатъчна мотивация у обучаемите.

4. Цели на Модела:

Основна цел: Подкрепа и стимулиране на социално-екологичното образование във всички форми на формалното и неформалното образование в Република България.

Специфични цели:

- Да подпомогне създаването и разпространението на съвременни образователни материали по социална екология;
- Да подкрепя партньорства на национално, регионално и местно ниво, между представителите на държавните институции, местните власти, общностите, НПО, бизнес - средите и използва възможностите на образователните програми на ЕС.

5. Приоритети на Модела

- Да изгражда система от компетентности у младите хора, гарантиращи висока социално-екологична грамотност;
- Да насърчава възможностите за “Учене през целия живот”;

➤ Да насърчава разработването на нови учебни помагала в т.ч. и електронни;

➤ Да подкрепя изграждането на мрежи за обмен на информация по социално-екологични проблеми;

➤ Да насърчава разработването и изпълнението на проекти по проблемите на социално-екологичната грамотност;

➤ Да насърчава разработването на Програми за квалификация и преквалификация на учителите.

6. Заключение

➤ Предлаганият теоретичен модел е своеобразна гаранция за повишаване на социално-екологичната грамотност на населението;

➤ Той изисква промяна в ДОС за учебно съдържание и нови учебни програми, както за интегрираните (Роден край, Околен свят, Човекът и природата, Човекът и обществото), така и за учебните предмети Химия и опазване на околната среда, Биология и здравно образование, Философия, Свят и личност;

➤ Моделът изисква разглеждане на социално-екологични проблеми в задължителните и факултативните часове в училище, както и в избираемите или факултативните дисциплини във ВУ;

➤ Моделът препоръчва включване в учебните планове на ВУ дисциплините: Социална екология, Екологично право, Екологична етика, Екологична сигурност;

➤ Реализирането му включва следните индикатори за образователната система - учебни програми, учебни планове, учебни

помагала, управление на образователния процес и качество на образованието;

➤ В реализирането на Модела участват образователните институции, общините, организациите на гражданското общество, медиите;

➤ Структурата и обемът на учебното съдържание, съобразени с ДОС се допълват с идеи за учебни програми и образователни стратегии, съобразени с Концепцията за устойчиво развитие.

Предлаганите иновации могат да намерят институционална подкрепа, при условие, че се обвърже обучението по социална екология в средното и висшето училище и се защитава тезата за “Учене през целия живот”.

В настоящия момент за постигане целите на обучението се предлага да се преподава или по програми по социална екология (за ВУ) или по приложения, които имат характер на допълнения към сега действащите програми в съвременното училище.

3.6. Концепция за решаване на социално-екологичните проблеми (теоретичен модел)

Предложеният теоретичен модел е разработен на базата на задълбочен анализ на наличната литература и състоянието на проблема в световен мащаб.

Основният извод, който може да се направи в резултат на този анализ е, че ***не съществува Концепция по социално-екологичните проблеми в Република България***

Заглавие на документа

Предлагам заглавие на документа ***”Концепция за решаване на социално-екологичните проблеми в Република България”***

Основание за това заглавие ми дава етимологията на думата концепция (от лат. conceptio - разбиране, система, понятие).

Първи раздел

Предлагам първия раздел да се нарича ***“Увод”*** и да съдържа следните въпроси:

1.1. Основание за разработване на концепцията

Тук се посочват съществуващите социално-екологични проблеми в глоболизиращия се свят, общите концептуални принципи и се обосновава необходимостта от такъв документ.

1.2. Предназначение на концепцията

Концепцията представлява стратегически документ, приет от Министерския съвет и служи за основа на дейността на отговорните институции за решаване на проблемите в ситуацията на “глобална екологична криза”.

1.3. Основни допускания и концептуални принципи, на които се гради концепцията.

1.3.1. Основни допускания.

В тази точка се дефинира характера на концепцията, явяващ се резултат от конкретната ситуация в страната.

1.3.2. Основни концептуални принципи

- актуалност;
- консенсус;
- мобилност;
- използване възможностите на целия научно – преподавателски потенциал в страната;
- специфични стратегически задачи.

Втори раздел

Предлагам този раздел да се нарича *“Социално-екологични проблеми”*

2.1. Социално-екологични проблеми, касаещи децата;

2.2. Социално-екологични проблеми, касаещи младото поколение;

2.3. Социално-екологични проблеми, касаещи възрастните.

Трети раздел “Позитивни и негативни тенденции”

3.1. Позитивни тенденции (глобализацията като обективен процес, нормативни документи, образование за устойчиво развитие, наличие на научен потенциал).

3.2. Негативни тенденции (несъвършенство на ДОС и учебните програми по отношение на проблемите на екологичната грамотност и познаване на социално-екологичните проблеми, както и в подготовката на достатъчен брой компетентни специалисти в областта на социално-екологичното образование)

Четвърти раздел “Прогнози”

4.1. Глобални екологични проблеми.

4.2. Национални социално-екологични проблеми.

4.3. Регионални и местни социално-екологични проблеми.

Пети раздел “Стратегически цели”

5.1. Разработване на нормативна база за социално-екологично образование и обучение.

➤ да се проучи спецификата на дисциплините в учебните планове за среден курс;

➤ да се систематизират и прогнозираат възможните интегративни връзки между социалната екология и другите учебни предмети;

➤ теоретично да се обосноват учебното съдържание, принципите, методите, педагогическите средства във връзка със спецификата на възрастта на учениците и знанията по учебните предмети, изучавани в среден курс;

➤ да се предложат принципи, методи, похвати и форми за организация на учебния процес като се обвържат актуалните проблеми на социалната екология със спецификата на конкретни учебни предмети в среден курс въз основа на междупредметните връзки;

➤ да се предложи конкретно учебно съдържание по социална екология в среден курс, което да се адаптира към конкретни учебни дисциплини;

➤ да се адаптира методическата система за изучаване на социална екология към спецификата на обучението в среден курс и висшето училище.

5.2. Разработване на програмни документи за сътрудничество с БАН, ВУ, лицензирани лаборатории и др. за решаване на проблемите на екологичната криза, екологичния мониторинг, екологичните рискове, бедността, социалното неравенство, общественото здраве, трансграничното движение на

хора, опазването на околната среда, биологичното земеделие, разработването на безотпадни технологии, въвеждане на алтернативни енергетични източници, социално екологично образование.

Шести раздел “Нормативна база”

6.1. Разработване и приемане на нормативни документи съобразно екологичното законодателство и екологична политика от всички институции на държавно, национално, регионално и местно равнище, имащи отношение към социално-екологичните проблеми.

6.2. Разработване на Концепция за социално-екологична сигурност.

Седми раздел “Управление и контрол на изпълнението на концепцията за решаване на социално-екологичните проблеми”

7.1. Йерархична структура

7.2. Органи и институции, свързани със социално-екологичната информация, в т.ч. и възможностите за свободен достъп до нея.

8. Заключение

В заключението се разглежда актуалността на проблемите, периодичността на оценки на състоянието им, значението на концепцията.

3.7. Концептуален модел за социално-екологична сигурност в Република България

Въведение

Социално-екологичните проблеми на глобализацията се свят са особено актуални днес, когато проблемът “биосфера – човек” привлича вниманието на световната общественост, защото е налице глобална екологична криза, дължаща се на загуби на способностите на биосферата да възстановява природното равновесие.

Концепцията за социално-екологична сигурност е необходима като програма на обществото за решаване на многофакторните социално-екологични проблеми на глобализацията се свят.

Тя е отворен документ, основаващ се на над 130^{те} директиви и регламенти на Европейския съюз, свързани с екологичните проблеми, на Националната стратегия за околна среда, на Концепцията за устойчиво развитие и Програмата за подкрепа на образованието за устойчиво развитие в Република България.

Антропогенното замърсяване на атмосферата, хидросферата и литосферата е причина за глобалната екологична криза.

В глобализацията се свят са налице фактори, които нарушават екологичното равновесие и взаимоотношенията между обществото и природата и в резултат на това възникват трансгранични социално-екологични проблеми.

В условията на въздействие на неблагоприятни антропогенни и природни фактори е необходима Концепция за социално-екологична сигурност.

Европейската комисия разработи нов индикатор за благосъстоянието на страните извън традиционния брутен вътрешен продукт (БВП). Новата мярка взема под внимание екологични и социални фактори. БВП не може да отчете развитието на модерното

общество. Ето защо бе създаден алтернативен инструмент в качеството на Индексът на човешкото развитие на ООН, който събира продължителността на живота, грамотността, образованието и стандарта на живот на страните, в които БВП е основен фактор за отчитане. Друг индикатор е Екологичният отпечатък на WWF, който измерва човешкото влияние върху природата.

“Екологичните индикатори са сравнително прости, по – трудно е да се намери обща база за сравнение на социалните въпроси” признава еврокомисарят по околната среда.

Най- сериозните предизвикателства на глобалната сигурност са:

- промените в климата и глобалното затопляне;
- конкуренцията за все по-ограничените стратегически суровини;
- нарастващото социално-икономическо разделение (т.е. пропастта “Север”–“Юг”) и маргинализацията на все повече хора;
- засиленото разпространение на оръжия и военни технологии, включително на оръжия за масово унищожение (глобалната милитаризация).

Глобалните заплахи са:

- глобалната екологична криза, която може да обезмисли целия ни напредък в други насоки, ако не се справим с нея;
- водната криза, която се дължи на рядко нарасналото търсене на сладка вода и разрушителното влияние на глобалното затопляне върху естествените водни запаси в природата;

➤ глобалната заплаха от тероризма, която става все по-сериозна с нарастващия достъп до нови видове оръжия за масово унищожение;

➤ наркотиците и корупцията в световен мащаб, чието разпространение никога не е било по-голямо, защото международната организирана престъпност усъвършенства своите методи и засилва мощта си с невиджани досега темпове;

➤ новите пандемии от рода ХИВ/СПИН , които погубват цели общества и се задълбочават като проблем с появата нови щамове на стари болести, ужасяващо резистентни спрямо антибиотиците.

Човешка сигурност се състои от:

1. Екологична, персонална и физическа сигурност.
2. Икономическа сигурност.
3. Социална сигурност, включваща “свобода от дискриминация на базата на възрастта, пола, етноса и социалния статус”.
4. Политическа сигурност.
5. Културна сигурност или “наборът от психологически ориентации на обществото, способстващи за запазване и засилване на способността му да контролира несигурността и страха”.

Човешката сигурност трябва да се прилага интегрално, което означава, че:

➤ човешката сигурност би следвало да се разглежда като проблем, засягащ всички хора;

➤ основните компоненти на човешката сигурност са взаимно зависими;

➤ човешката сигурност би следвало по-скоро да се гарантира чрез ранна превантивна дейност, а не чрез последващи интервенции;

➤ човешката сигурност е концепция, фокусирана върху човека, в чиято основа залягат животът и социалните възможности на обикновените хора.

Нивото на човешката сигурност се измерва с индикаторите:

- бедност;
- здраве;
- образование;
- политическа свобода;
- демокрация.

Според Бари Бузан екологична сигурност се отнася до съхраняване на местната и планетарната биосфера като особено съществена поддържаща система, от която са зависими всички човешки начинания.

Науката за сигурността е една от най-бързо развиващите се съвременни науки. Тя разширява не само своето проблемно поле, но и започва да прилага подходи и идеи от различни науки – както естествени (математика, физика, химия, екология), така и обществени (политология, социология, социална екология).

Според Н. Слатински, на този етап има две важни съображения:

➤ нарастващата сложност на света, в който живеем, вече и повече не може да бъде изучавана без привличането на широк спектър от различни науки;

➤ естествените и обществените науки много често използват едни и същи категории и понятия, което никак не е странно, защото и едните и другите изследват нашия свят, само че едните, а именно - естествените науки, описват този свят с формули, а другите - обществените науки – с думи. Светът обаче е един – той е обиталището на човешкия род и на всяка друга жива и нежива материя, и се оказва толкова крехък, толкова уязвим, с толкова и изключително сериозни и трудно управляеми рискове.

Необходимостта от социално – екологична сигурност се обуславя от:

➤ Наличие на антропогенно замърсяване, което влияе отрицателно върху околната среда и човека.

➤ Приемане на законови и подзаконови нормативни актове за решаване на социално-екологичните проблеми.

➤ Изпълнение на принципите за “споделените отговорности” и задълженията, произтичащи от Националната стратегия за околна среда (2009-2018 г.).

1. Социално-екологични проблеми

Социално-екологичните проблеми са многофакторни и интердисциплинарни.

Познаването им е гаранция за по-голяма екологична безопасност и по-малко социални проблеми в условия на въздействие на неблагоприятни антропогенни и природни фактори.

2. Области на действие на Концепцията за социално-екологична сигурност

Социално-екологичната сигурност е резултат от превантивна дейност, спазване на допустимите норми на замърсяване и

увреждане, съхранение и възстановяване на околната среда. Ето защо, Концепцията за социално-екологична сигурност е свързана с:

- Превантивна дейност – включва дейности за намаляване на вредните емисии и на екологично-опасните вещества;
- Спазване на екологичното законодателство;
- Съхранение и възстановяване – включва дейности по рационалното използване на природните ресурси и опазване на природните паркове и резервати, природни забележителности, архитектурни и исторически паметници;
- Почистване на замърсени райони, регенериране, компостиране, депониране на отпадъците.

3. Направления и задачи на социално-екологичната сигурност

3.1. Обосноваване на задачите и отговорностите по проблемите на антропогенното замърсяване.

3.2. Проучване на международни и национални документи по опазване на околната среда (нормативни актове, наредби, стратегии, стандарти, конвенции).

3.3. Изготвяне на национални нормативни актове по проблемите на социално-екологичната сигурност.

3.4. Разработване на програми и планове за решаване проблемите на безработицата, бедността, неправомерно полагания труд от жени и деца, трансграничното движение на хора, тероризма.

3.5. Разработване на програми за социално-екологично образование на населението в Република България.

3.6. Проучване на възможностите за включване на научни работници химици, физици, биолози, географи в звената на Националната мрежа за екологичен мониторинг.

3.7. Създаване на Национален интердисциплинарен научен консорциум с участие на учени от областта на природните и

обществените науки, които да се занимават с решаване на социално-екологични проблеми (глобално затопляне, замърсяване и недостиг на вода, намаляване на вредните емисии, решаване на проблемите с отпадъците, с демографския срив, бедността, безработицата, бедността, здравеопазването, образованието, социалната защита).

3.8. Оценка на социално-екологичния риск.

3.9. Разработка на безотпадни технологии.

3.10. Проучване на възможностите и предлагане на алтернативните източници на енергия.

3.11. Разработване на програми за изпълнение на допустимите норми за антропогенно замърсяване.

3.12. Спазване на нормативната база за събиране, превозване, съхраняване, депониране и обезвреждане на отпадъците.

3.13. Управление и рационално използване на природните ресурси с цел осигуряване на дългосрочна продуктивност.

3.14. Участие в национални и международни инициативи за съхранение на природните ресурси, биологичното разнообразие, културно-историческото наследство.

3.15. Разработване на програми за решаване на проблемите с неграмотността.

3.16. Създаване на условия и равен достъп на всички за “социално – екологично образование през целия живот”.

3.17. Координация на научно-изследователската, управленската и приложна дейност по социално-екологични проблеми, с цел повишаване на социално-екологичната сигурност между МОСВ, МОИ, МВР, МФ, БАН, ВУ, неправителствените и научните екологични организации.

3.18. Адаптация на съществуващите и разработка на нови методики за оценка степента на социално-екологичния риск.

3.19. Разработка и реализация на научнообосновани принципи, методи, средства, технологии и пр. за намаляване на неблагоприятните последици от антропогенното замърсяване на околната среда, намаляване и предотвратяване на последиците от

изменението на климата, осигуряване на достатъчно по количество и с добро качество вода, по-здравословна околна среда за по-добро качество на живот, ограничаване и спиране на загубата на биологично разнообразие, формиране на нови модели на поведение на обществото, щадящи околната среда и съдействащи за устойчивото развитие, както и осигуряване на по-качествена информация и мониторинг за околната среда, повишаване информираността на населението в т.ч. в детска и училищна възраст за ограничаване на рисковете за околната среда и човешкото здраве от употребата на определени опасни вещества, разработване на методология и въвеждане пакет индикатори, включително и индикатори за устойчиво развитие, като инструменти за оценка на състоянието на околната среда и ефективността на екологичната политика намаляване на шума в населените места, повишаване на общественото съзнание, културата, образованието и формиране на нови модели на поведение.

3.20.Интегриране в по-голяма степен на образованието по околна среда и устойчиво развитие в учебните програми и стандарти, увеличаване броя на издадените учебни помагала за учители, ученици и студенти по социално-екологични проблеми, издаване на информационни материали в т.ч. и електронни за различни групи на обществеността по социално-екологични проблеми.

3.21.Разработване на нормативни документи за решаване на проблемите със здравеопазването, социалната защита, бедността, безработицата, и неграмотността на населението.

3.22.Създаване на условия за прилагане на съвременни информационни и комуникативни технологии за повишаване на социално-екологичната сигурност.

3.23.Подготовка на социални еколози, преподавателска подготовка на кадри в областта на опазване на околната среда, подготовка на висококвалифицирани специалисти в областта на природните науки,

способни да прилагат съвременни инструментални методи при анализа на екологично-опасни вещества.

3.24.Използване възможностите на наличните лаборатории във всички институции при анализа на замърсяващите околната среда вещества.

3.25.Разработване на методи за унищожаване на токсични химически вещества.

3.26.Разработване на критерии и методики за бързо идентифициране на рисковите фактори и прогнози за очакваните последици.

3.27.Увеличаване броя на лицензираните лаборатории за анализ на хранителни продукти.

3.28.Екологични проучвания и експертизи, проекти за решаване на спешни екологични проблеми.

4. Финансиране

4.1. Финансиране на програмите за социално-екологична сигурност от специален параграф на бюджета на Република България.

4.2. Целево финансиране на програмите за социално-екологично образование.

4.3. Финансиране на програми за социална защита, за решаване проблемите с безработицата, неграмотността, бедността.

5. Приемане на държавна стратегия за социално-екологична сигурност

ИЗВОДИ

1. Разкрита е същността и обогатена теорията на социално- екологичните проблеми в глобализирания се свят.

2. Диагностицирани са социално-екологичните проблеми в контекста на сигурността.

3. Анализирайки социално-екологичните проблеми е намерена релацията глобализация – сигурност – социална екология

4. Създаден е Концептуален теоретичен модел за повишаване на социално-екологичната грамотност на населението.

5. Разработена е Концепция за решаване на социално-екологичните проблеми в Р България.

6. Доказано е, че решаването на социално-екологичните проблеми и изграждането на личности с ценностни ориентации за разбиране на взаимоотношенията общество-природа в условия на глобализация е своеобразна гаранция за социално-екологичната и национална сигурност на всяка държава.

7. Предложен е Концептуален модел за социално-екологичната сигурност в Р България.

ПРЕПОРЪКИ

1. На базата на предложения *Концептуален модел* да се престъпи към реализиране на програмата за повишаване на социално-екологичната грамотност.

2. Необходимо е да се създаде инструментариум за събиране на емпирични данни за социално - екологичната грамотност на населението в Република България.

3. По предложения *Концептуален модел* за решаване на социално-екологичните проблеми да се предложи на съответните институции разработването на Концепцията за решаване на социално-екологични проблеми по раздели, както следва:

- социално-екологично образование – МОН;
- социално- екологична грамотност на населението – МОН, МОСВ
- социално-екологична сигурност – МВР, МОСВ, Министерство на труда и социалната политика.

4. До приемането на Концепцията за решаване на социално-екологичните проблеми да се използват възможностите на извънкласните форми и на избираемите и факултативните часове в училище, на избираемия и факултативния блок в учебните планове на висшите училища, възможностите на различните НПО, фондация “Грюндвиг”, националните и регионални програми и договори за повишаване на социално-екологичната грамотност с цел по-бързото и ефективно решаване на социално-екологичните проблеми на глобализиращия се свят.

5. Да се изработи механизъм и инструментариум за събиране на емпирични данни за социално-екологичната грамотност на населението.

6. Да се създаде Съвет за социално-екологична грамотност с цел проучване и прилагане на най-добрите практики, свързани с проблемите на социално-екологичното образование и обучение.

7. Рационално да се използват възможностите на електронното обучение за повишаване на социално-екологичната грамотност.

8. Да се преосмисли дейността на организациите в сферата на образованието с цел повишаване на социално-екологичната грамотност на учащите се като се използват и възможностите на иновативните училища.

НАУЧНИ И НАУЧНО-ПРИЛОЖНИ ПРИНОСИ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Дисертационният труд дава основание да се приеме, че получените резултати допълват и доразвиват знанията по съществуващата тематика. В най-обобщен вид основните научни и научно-приложни приноси се свеждат до:

1. Създаване на концептуален теоретичен модел за решаване на социално-екологичните проблеми.

2. Разкрити са параметрите на глобалната социално-екологична криза и социално-екологичните проблеми в контекста на антропогенното замърсяване на околната среда.

3. Анализирайки социално-екологичните проблеми е намерена релацията “глобализация – сигурност – социална екология”.

4. Диагностицирани са социално-екологичните проблеми в контекста на националната сигурност.

5. Изследвана е социално-екологичната грамотност на студенти, сред които има действащи учители.

6. На базата на анализ на научната литература и нормативната база се стига до извода, че няма конкретен нормативен документ, който да третира социално-екологичните проблеми и в тази връзка на база направените проучвания и констатации от теоретичния анализ са предложени:

➤ Методика за разработване на Концепция за социално-екологичната грамотност.

➤ Модел за повишаване на социално-екологична грамотност.

➤ Концепция за решаване на социално-екологичните проблеми.

➤ Концептуален теоретичен модел за социално-екологична сигурност в Република България.

7. Доказано е, че изграждането на личности с ценностни ориентации за разбиране на взаимоотношенията общество-природа в условия на глобализация е своеобразна гаранция за социално-екологичната и национална сигурност на всяка държава.

СПИСЪК НА НАУЧНИТЕ ПУБЛИКАЦИИ

1. **Ivanova, V.**, Demographic Characteristics of Shumen Municipality, In: SocioBrains, Issue 45, May 2018, ISSN 2367-5721 (online), www.sociobrains.com, Publ.: Veselina Nikolaeva Ilieva, Bulgaria, 2018, pp. 283-294 (SJIF=5.536).

2. **Бонева, М., В. Иванова**, Доклад: Токсини в храните, В: Годишник на Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“, Том XXII D, Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“, с. 409-420, ISSN 1314-6769, Шумен, 2018, Докторантска конференция, Педагогически факултет, Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“ (26-28.10.2018 г.), Шумен, 2018.

3. **Ivanova, V.**, Environmental security, SocioBrains, Issue 50, October 2018, pp. 104-107, ISSN 2367-5721 (online), www.sociobrains.com, Publ.: Veselina Nikolaeva Ilieva., Bulgaria, 2018, (SJIF = 5.536) – (български език).